

Torkil Baden

***Conrad Baden och hans polyfoniska
kammarmusik***

Musikvetaren Torkil Baden (tobaden@hotmail.com) har arbetat som musikjournalist och kritiker på NRK och i pressen. Han var förstelektor (assistant professor) vid Kunsthögskolan i Oslo och har arbetat som kyrkomusiker. Han har publicerat ett antal böcker om kulturhistoriska och musikaliska ämnen, senast om Bach och hans orgeluniversum och Edvard Grieg - nationellt och internationellt.

DOI: 10.51816/musiikki.148480

Conrad Baden och hans polyfoniska kammarmusik

Torkil Baden

.....

”En av de viktigaste norska tonsättarna under 1900-talet.”

-Elef Nesheim, *Norsk biografisk leksikon* 2009

”Renheten i hans tankar återspeglas i hans musik.”

-Arne Nordheim i kondoleans 1989

Från sitt första opus 1930, en passacaglia för orgel, till sina sista kompositioner i slutet av 1980-talet var den klassiska fyrstämmiga polyfonikonsten grundstenen för den norske tonsättaren Conrad Baden (1908–1989). Hans orkesterverk, kyrkomusik och kammarmusik, totalt 146 opus, bygger på tematisk bearbetning och var, enligt Baden själv, ”väsensskilda från den experimentella avantgardismen”. Neoklassiska verk står i centrum för hans opuslista, men han började som romantiker och slutade som expressionist. På så sätt är han representativ för de skiftande strömningarna i musiklivet under en stor del av 1900-talet.

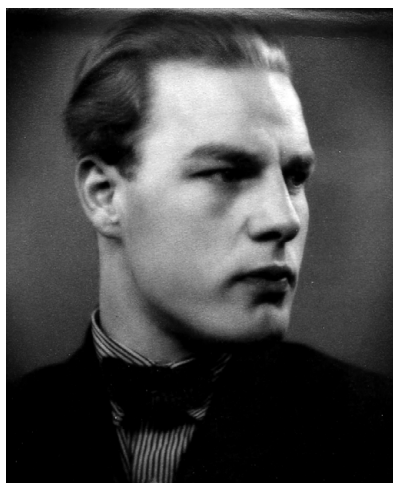

Bild 1. Conrad Baden 1936.

Foto: Sturlason/Polyfoto Vintage.

På Youtube, Spotify och andra digitala kanaler finns det i dag ett antal Badens kamarmusikverk tillgängliga för lyssning. I den här artikeln kommer tre av dem att granskas som representativa för tonsättarens mest kreativa period: Blåstrio nr. 1, op. 44 (1957) Hymn för alt, flöjt, oboe och viola. op. 73 (1966) och stråkkvartetten nr 4, op. 131 (1983). Av hans totalt 25 kamarmusikverk finns ytterligare följande nio utgivna på digitala kanaler:

Flöjtsonat op. 45 (1957)

Blåskvintett nr 1 op. 59 (1963)

Blåstrio nr 2 op. 64 (1964)

Klarinettkvintett op. 90 (1971)

Två bibliska sånger för sopran, oboe och orgel op. 104 (1975)

Minitrio för flöjt, klarinett och fagott op. 114 (1977)

Sonat för basklarinett och piano op. 116 (1978)

Blåskvintett nr 2 op. 129 (1982).

Sonat för flöjt och piano op. 135 (1984).¹

Från kontrapunkt till Conradpunkt

Conrad Baden föddes i Drammen den 31 augusti 1908 och dog vid 80 års ålder i Oslo den 11 juni 1989. Hans far var organist och musikkritiker och den unge Conrad var snart verksam som vikarierande organist och pianist och fick sin första organistjänst, när han vara bara 19-årig. Efter faderns tidiga bortgång studerade han för Drammensorganisten Daniel Hanssen och gav sin första självständiga konsert vid 22 års ålder med egna sånger, Felix Mendelssohn och Alexandre Guilmant på programmet. Efter några lektioner hos Arild Sandvold i Oslo tog han sin organistexamen som privatist vid Norges Musikhögskola, och hans Bachspel resulterade i betyget med vitsord ”särdeles bra”.

Som så många andra norska musikstudenter, till exempel Edvard Grieg, reste han sedan till musikkonservatoriet i Leipzig, där han under åren 1931–1932 tog starka intryck av Bachtraditionen och umgicks med sina jämnåriga Ludvig Nielsen och Geirr Tveitt, som också var norska studerande av komposition, orgel och piano där. På kyrkomusikavdelningen studerade Baden musikteori och komposition för Günther Raphael, som intygade i sitt rekommendationsbrev att Badens ”både musikaliska och tonsättningsorienterade talang är utomordentligt stor”(Raphael 1932; Ba-

1 Noterna till samtliga finns tillgängliga via Norges nationalbibliotek (www.nb.no/noter)

den 2020, 16.)² Hans orgellärare, Karl Hoyer, lovordade också den unge norrmannen och kallade honom ”en förträfflig orgelspelare” (Hoyer 1932; Baden 2020, 17).³

Bild 2. Organisten på 1930-talet i Drammen, Bragernes kirke. Privat samling

I Badens generation fanns en reaktion mot senromantiken och unga tonsättare började intressera sig för renässans- och barockmusik. Förfäktarna som Johann Nepomuk David (1895–1977) och Hugo Distler (1908–1942) stod för *Die Neue Sachlichkeit*, det vill säga för den nya sakligheten, som var en stilriktning inom konst under 1920- och 1930-talen. Men i för sig kom Badens studier 1934–1936 hos den norske organisten och tonsättaren Per Steenberg (1870–1947) att prägla honom under resten av hans liv. Det mest utformande temat för honom i Steenbergs undervisning var kontrapunkten i den stränga Palestrinastilen, även om han studerade instrumentation och komposition också för Bjarne Brustad (1895–1978), som var komponist och som violinist en erfaren konsertmästare.

Året 1936 var en viss milstolpe för Conrad Baden, för att han gav då sin debutkonsert som organist i Oslo domkyrka. Tio år senare debutera-

² På tyska ”Seine musikalische wie auch kompositorische Begabung ist ausserordentlich gross.”

³ På tyska ”ein ausgezeichnete Orgelspieler”.

de han som tonsättare med ett eget kammarmusikprogram också i Oslo – Violinsonat nr. 1 op. 11 (1941), Stråkkvartett nr. 2, op 16 (1943) och solosånger i nationell stil.

Senare studier under 1950-talets början i Paris hos den neoklassiska komponisten Jean Rivier (1896–1987) och i Wien året 1965 gav honom viktiga stilistiska impulser i riktning mot Arthur Honeggers och Paul Hindemiths musikaliska uttryckssätt och ända till expressionism. Det är troligen också Béla Bartok, som var en viktig inspirationskälla för honom som tonsättare.

Conrad Baden arbetade som organist i Drammen från 1943 och i Oslo från 1961 ända till året 1975. Vid Norges musikhögskola (före 1973 kallad som Musikkonservatoriet) undervisade han nästan 30 år (1947–1978) i teoriämnen, särskilt kontrapunkt, som ledde till hans smeknamn ”Conradpunkt!” Som skribent och kritiker i facktidsskrifter och dagspress blev han en viktig röst i det norska musiklivet.

Från nationalromantik till neoklassicism och expressionism

Även om Badens tidigaste verk, från en mäktig Reger-inspirerad *Passacaglia* opus 1 (1930) till verk i många olika genrer, präglas av norsk nationalromantik och impressionism, finns kontrapunkten också där som ett skelett i bakgrunden. Exempelvis avslutas Symfoni nr 1, op 34 från år 1952 med en fuga. Den tidigaste kyrkliga körmusiken är renässansinspireerad och i strikt polyfon Palestrina-stil som han lärde sig av Per Steenberg.

På 1960-talet banade yngre tonsättarkollegor som Egil Hovland (1924–2013) och Knut Nystedt (1915–2014) väg för ett mer radikalt tonspråk med inflytelse av tolvtonstekniken. Baden påverkades av denna radikaliserings inom den samtida musiken. Han började använda teman från tolvtonstekniken och med en allt djärvare användning av dissonans. Behovet av en nyorientering ledde till att han 1965 reste till Wien för att studera hos Hanns Jelinek (1901–1969), elev till tolvtonspionjärerna Arnold Schönberg och Alban Berg. Trots att han tyckte att han var ”en fruktansvärd räknemaskin” bidrog besöket till en bestående stilistisk frigörelse (Baden 2020, 43).

Blåstrio nr 1 (op. 44)

Den år 1957 komponerade Trio för flöjt, oboe och klarinett (op. 44) är ett centralt exempel på Badens produktion och på norsk nyklassicism med sin tydliga struktur och textur. Verket uruppfördes vid de Nordiska Musikdagarna i Oslo 1958 och är publicerad av Lyche musikkforlag.

Bild 3. Trios distinkta huvudtema med en stigande kvart börjar i e-moll

I den första satsen är sonatformen tydlig med ett distinkt huvudtema, en stigande kvart i e-moll. Ett mer lyriskt sidotema i subdominanten a-moll presenteras i *espressivo*.

Bild 4. Sidotemat i första satsen

Rösterna spelar i imitationer och även unisont, klara passager enligt klassiskt ideal. Även om temana inledningsvis kan definieras tonalt, är utvecklingen av hela verket en lek med många tonaliteter.

Andante lamentoso

Flauto
 Oboe
 Clarinetto in B

p espr.

5

mf

mf

mf

Bild 5. Andra satsen börjar i g-moll, men rör sig snabbt genom olika tonala plan

Andra satsen är i ABA-form med en *lamentoso*, som börjar i g-moll men som snabbt rör sig genom olika tonala plan. Den följs av en munter fuga i 5/4-takt med ett kvinttema innan en varierad upprepning av första delen.

Allegretto

dim.

dim.

dim.

mf

Bild 6. Fugan i 5/4-takt mitt i andra satsen

Molto allegro e giocoso-finalen är ett rondo med ett tvådelat tema, en stigande 16-del-rörelse och i takt 2 stora språng i 8-delnoter. Dessa två motiv utvecklas tillsammans och i kontrast med varandra genom hela satsen, som landar i E-dur.

Molto allegro e giocoso

The image shows a musical score for the beginning of the third movement, titled "Molto allegro e giocoso". The score is arranged in three systems. The first system includes parts for Flauto (Flute), Oboe, and Clarinetto in B (Clarinet in B), all marked with a forte (*f*) dynamic. The second system includes a Piano part, with the right hand marked *ff* and the left hand marked *ff*. A circled number 23 is placed above the piano part in the second system. The third system continues the piano part, with the right hand marked *f* and the left hand marked *f*. The score is written in 3/8 time and features a mix of eighth and sixteenth notes, with some slurs and accents.

Bild 7. Början av tredje satsen

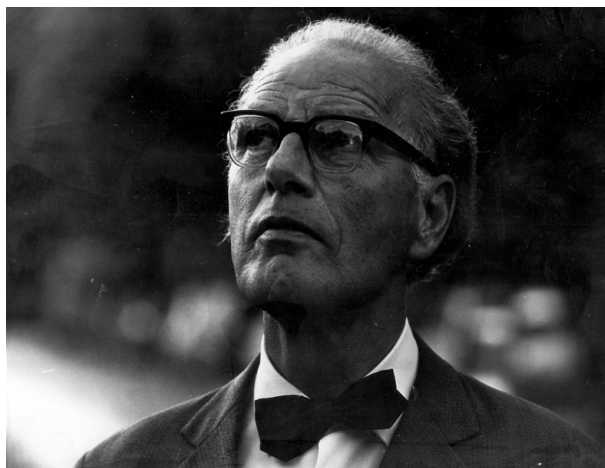
Hymnus för alt, flöjt, oboe och viola (op. 73)

Badens studieresa till Wien 1965 resulterade i flera verk i tolvtonsstil. Den anammade nya tekniken kommer tydligast till uttryck i *Hymnus*, som han komponerade ett år efter Wien, 1966. Verkets text *Vexilla regis* är en medeltida hymn av Venantius Fortunatus, en italienskfödd biskop av Poitiers i Frankrike på 500-talet. Han var en produktiv poet och *Vexilla regis* är en väsentlig del av den katolska liturgin på långfredagen. Processionen går in i kyrkan för denna hyllning till korset:

Nu lyser vår drottningens märke igenom,
Jag ser ljuset som skiner från krossen,
krossen där skaparen i smärta och skam
har befriat sin varelse från Svartalfsheims⁴ plågor.

Badens tonsättning uruppfördes på NRK radio 1971 och gavs ut av Norsk Musikforlag 1978, samtidigt som en skivinspelning gjordes till tonsättarens 70-årsdag. Komponisten själv argumenterade en gång om anledningen till att han använde latinska texter:

Dels för att detta språk är kyrkans klassiska språk, dels för att det i sin renhet och förtydligade skönhet leder kompositörens fantasi på rätt väg (Baden 1978.)

*Bild 8.
Conrad Baden 1966.
Foto: Bergens Tidende*

4 Den ursprungliga norska översättningen för Svartalfsheim d.v.s. platsen som dvärgar tycks bebo heter Myrkheim: ”No skrid vår drottins merke fram, me ljuset ser frå krossen skina, den kross der skaparen i naud og skam hev løyst sin skapning ut or myrkheims pina.”

Mitten av 1960-talet var en brytningstid för Conrad Baden, då han övergav neoklassicismen till förmån för en tolvtoninspirerad modernism. Han yttrade om den tolvtoniga stilen efter sina studier i Wien i sin 60-årsintervju 1968 i *Morgenbladet*:

12-tonssystemet är en befrielse inom det rent klangliga området. Ändå är det ett hinder för fantasin, och en kompositör är just kallad till frihet (Baden 2020, 56)

Harald Herresthal (1971) kallade *Hymnus* ett av Badens vackraste kyrkomusikaliska verk och fortsatte i *Norsk musikk Tidsskrift*:

Hans stora rädsla var 12-tonsmusikens tendens att likrikta alla som använder den. I *Hymnus* har han lyckats behålla dess individualitet [- -] ett äkta kammarmusikverk med en färgstark och transparent instrumentation: flöjt, oboe och viola ställs mot altsolisten.

Hymnus börjar med introduktion av alla tolv tonerna i skalan. Temat framförs i klassisk tolvtonsstil och till stor del i dialog mellan sång och trio.

HYMNUS

Per Alto, Flauto, Oboe e Viola

Durata ca. 7min.

Conrad Baden
Verk 73 1966

Alto

Flauto

Oboe

Viola

$\text{♩} = 69$

mp espr.

p

f

mf

p

mf

mf

p

Vex - il - la re - gis pro - de - unt,

Ful - get cru - cis my - ste ri - um,

Copyright © 1978 by
Norsk Musikforlag A/S - Oslo

N. M. O. 8967

Bild 9. Introduktion av alla tolv tonerna i skalan i Hymnus

Stråkkvartett nr 4 (op. 131)

Den klangliga frigörelsen på 1960-talet formade Baden för resten av hans liv under den andra halvan av hans sextioåriga kompositionskarriär.

Bild 10. Conrad Baden 1978. Foto: NRK

I verk, som omfattade alla genrer, ersätts neoklassicismens treklangsharmonik av en tonalitet och melodik, där tritonus ofta spelar en viktig roll.

Moderato ♩ = 80

Bild 11. Stråkkvartettens första sats

Ett bra exempel av tonsättarens senare stil är stråkkvartett nr 4 (1983), som behåller medvetenheten om linjespelet som en grundläggande basis utan att släppa unisons styrka. Tio av den dodekafoniska skalans tolv toner dyker upp i de första takterna och skapar en rådande känsla av kromatik. Temana och deras utveckling är fulla av energi, och den dissonanta stilen skapar en skönhet på abstrakt nivå.

Andante espressivo ♩ = 66

Bild 12. Första satsen av stråkkvartett nr 4, som är publicerad på Norges nationalbibliotek (www.nb.no/noter)

Den uttrycksfulla *Andante espressivo*-satsen är i ABA-form. Mittpartin (B-delen) präglas av finkänsligt, sofistikerad pizzicato.

Bild 13. Början av stråkkvartettens andra del

I *Allegro risoluto*-finalen fortsätter ett motiv från andra satsen, det stigande kvartsintervallet, nu som ett fanfarliknande tema. Det fanfarliknande elementet är ofta kännetecknande i Conrad Badens verk.

Bild 14. Början av finalen

Småningom avtar dissonansen och stämmornas starka pregnans förenas slutligen i ett unisont a.

The image shows a musical score for the final section of Badens Stråkkvartett nr 4. It consists of four staves, likely representing the four instruments of the quartet. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and dynamic markings. The dynamic marking *ff* (fortissimo) is prominently displayed on each staff. The score is written in a key with one flat (B-flat) and a time signature of 3/4. The music features complex rhythmic patterns and a strong sense of forward motion.

Bild 15. Den imponanta avslutningen av Badens stråkkvartett nr 4

Slutord

Om det granskas Badens senaste verk ur nutidens synvinkel, kan man möjligen sätta olika etiketter på dessa: expressionism, modernism eller polytonalt. Utvecklingen från neoklassicism via dodekafoni till en fri, dissonant stil baserar sig ändå alltid på medvetenheten om att den tematiska behandlingen är grundläggande.

Om sin kompositionsprocess har Baden själv konstaterat följande: ”Jag tycker om att arbeta utifrån en grundidé, en musikalisk kärna som, om den har potential att gro, kan innebära koncentrerat arbete i flera dagar” (Herresthal 1972.)

I artikeln ”Enkle refleksjoner i kulissene” i *Dansk Musikkultur* 1957 formulerade Baden de viktigaste estetiska idealen som han följde i sitt komponerande:

I Bartóks verk möter vi en sann rikedom av nya upptäckter på både det harmoniska och det linjära området, men där musiken sjuder av liv, och vilken originell musikalisk upplevelse den kan ge lyssnaren! Den kan göra det eftersom det är musik på en hög andlig nivå där kompositören aldrig experimenterar bort från sig själv. (Baden 2020, 51)

Källor

Baden, Conrad. 1978. Infoteksten i LP-skivan "Conrad Baden og kirkerommet". NKLP 9. Kirkelig kulturverksted.

Baden, Torkil. 1977. Conrad Badens komposisjoner. Katalog og en beskrivelse av den symfoniske stil 1950-65. Magistergradsavhandling ved Universitetet i Oslo.

Baden, Torkil. 2020. *Conrad Baden - komponist, kirkemusiker, konservatorielærer og kritiker*. Biografi med verklister. Prosjektrapport under prosjektet "Norges musikkhistorie". Institutt for musikkvitenskap, Universitetet i Oslo. https://www.hf.uio.no/imv/forskning/prosjekter/norgesmusikk/musikkhistarkiv/publikasjoner/baden_conrad_biografi_verker.pdf.

Herresthal, Harald. 1971. "Kirkemusikeren og komponisten Conrad Baden." *Norsk musikk Tidsskrift* nr 2, 3 og 4.

Herresthal, Harald. 1972. "Kirkemusikeren og komponisten Conrad Baden." *Norsk musikk Tidsskrift* nr 1.

Hoyer, Karl. 1932. Ett handskrivet betyg eller rekommendationsbrev för Conrad Baden. Conrad Badens arkiv, Biografiske enkeltteksemplarer 1B. Nasjonalbibliotekets håndskriftavdeling.

Nesheim, Elef. 2009 [1999–2005]. Komponist, Musikkpedagog og Organist Conrad Baden. *Norsk biografisk leksikon 2*. https://nbl.snl.no/Conrad_Baden [granskad 8.6.2024].

Nordheim, Arne. 1989. Brev i kondoleans till Badens död. Conrad Badens arkiv, Biografiske enkeltteksemplarer 1B. Nasjonalbibliotekets håndskriftavdeling.

Raphael, Günther. 1932. Ett handskrivet betyg eller rekommendationsbrev för Conrad Baden. Conrad Badens arkiv, Biografiske enkeltteksemplarer 1B. Nasjonalbibliotekets håndskriftavdeling.

Vexilla regis. 2000. Katolska psalmboken, översatt från latin av Ragnhild Foss. I psalmboken *Lov Herren*. Oslo: St. Olav forlag.